

SKP, Gulag-järjestelmä, poliittinen kasvatustyö ja suomalaiset Magnitogorskissa

Johdanto

Joulukuun 21. päivänä 1933 Magnitogorskiin saapui suomalainen mies, politrukki Aarne Kuusela¹. Hän oli tullut sinne Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen (NKP) keskuskomitean sekä Neuvostoliiton Ammattiliittojen Keskusneuvoston (VTsPs) ulkomaan sektorin komennuksella. Aikaisemmin Kuusela oli toiminut Suomen kommunistisen puolueen (SKP) osoittamana poliittisena valistustyöntekijänä Svirstroilla, joka oli Leningradin alueella sijaitseva Syvärin joen patotyömaa.² Svirstroi oli yksi suurimmista työmaista, jonne Neuvostoliiton poliittinen poliisi (OGPU) siirsi Neuvostoliittoon laittomasti tulleita suomalaisia. Siitä saatu tuomio satoi heidät gulag-järjestelmän piiriin.

Monet eri tutkimukset ovat kuvanneet suomalaisten laittomien rajanylittäjien elämää Neuvostoliitossa.³ Näistä monissa (joskaan ei kaikissa) korostuu perinteinen näkemys gulag-järjestelmästä leireineen, mutta tarkempi analyysi siitä, mitä leireillä tarkoitettiin ja miksi suomalaiset joutuivat järjestelmään ja sen eri yksiköihin, puuttuu. Uusimmat kansainväliset tutkimukset ovat tuoneet esille sen, kuinka järjestelmään kuuluneet erilaiset yksiköt olivat tiiviisti yhteydessä neuvostoyhteiskuntaan ja -talouteen.⁴ Järjestelmään kuului olennaisena osana poliittinen kasvatustyö, jonka periaatteellisena tavoitteena oli palauttaa järjestelmään tuomitut ihmiset takaisin neuvostoyhteiskuntaan.⁵ Venäjänkielistä poliittista kasvatustyötä ei kuitenkaan voitu suomalaisten kohdalla

toteuttaa, sillä suurin osa suomalaisista ei osannut venäjää. Siksi OGPU pyysikin Neuvostoliitosta käsin toimineen SKP:n apua. Hannu Rautkallio on kirjassaan *Suuri Viha* käsitellyt SKP:n roolia suomalaisten kohtaloissa 1920- ja 1930 -lukujen Neuvostoliitossa⁶. Rautkallion tekee rohkeita johtopäätöksiä asiasta, mutta SKP:n ja loikkareiden suhde vaatii lisää huolellista tutkimusta ja uusia näkökulmia.⁷

Rautkallio, kuten monet muutkin loikkareista kirjoittaneet tutkijat ovat käyttäneet aineistonaan SKP:n arkistoa sekä erityisesti sen taloudellisia pakolaisia käsittelevää kokonaisuutta.⁸ Tämän aineiston ytimessä ovat Aarne Kuuselan kirjeet, jotka valaisevat suomalaisten laittomien rajanylittäjien elämää Svirstroilla ja Magnitogorskissa. Kuva SKP:n ja sen osoittamien poliittisten valistustyöntekijöiden sekä suomalaisten rajanylittäjien toiminnasta täydentyy, kun näitä ja muita kirjeitä tarkastelee yhdessä muiden dokumenttien kanssa. Näitä ovat rajaloikkareiden lähettämät kirjeet Suomeen, kuulustelupöytäkirjat, SKP:n ulkomaanbyroon ja erityisesti sen Leningradin edustuston kirjeet ja pöytäkirjat sekä gulag-järjestelmää ohjaavat asiakirjat. Näiden aineistojen analyysi tuo esille sen, ettei suomalaisten keskuudessa tehtävässä valistustyössä ollut kyse pelkästään SKP:n suhteesta loikkareihin, vaan myös monista Neuvostoliittoon ja gulag-järjestelmään liittyvistä yleisistä piirteistä.

Artikkelini tehtävänä on analysoida suomalaisten poliittisten työntekijöiden ja laittomien rajanylittäjien toimintaa Magnitogorskissa. Analysoin sitä, mitä poliittisella valistustyöllä tarkoitettiin ja miten suomalaiset poliittiset työntekijät toteuttivat tätä työtä. Miten laittomat rajanylittäjät suhtautuivat tähän työhön ja mitä keinoja heillä oli parantaa olosuhteitaan ja selviytyä gulag-järjestelmässä? Tarkastelen myös erilaisia valtasuhteita, jotka muodostivat raamit poliittisten työntekijöiden ja Magnitogorskiin karkotettujen suomalaisten toiminnalle. Tärkeä kysymys suomalaisten kohdalla liittyy myös arjen vastarintaan: mitä muotoja se Magnitogorskissa sai? Artikkelini tuo esille poliittisen valistustyön eri ulottuvuuksia gulag-järjestelmässä, SKP:n suh-

detta tähän järjestelmään sekä laittomien rajanylittäjien asemaa järjestelmän sisällä.

Laittomat rajanylittäjät ja gulag-järjestelmä

Etsivä keskuspoliisi (EK) arvioi, että noin 12000–15 000 suomalaista ylitti 1930-luvun alkupuolella laittomasti Neuvostoliiton rajan. Näistä suurin osa saapui Neuvostoliitton vuosina 1931–1932.⁹ Laittomia rajanylittäjiä eli loikkareita tutkinut Auvo Kostainen on tuonut esille, että laitton rajanylitys oli seuraus monesta eri tekijästä, joista suurimmat liittyivät Suomen taloudelliseen ja poliittiseen tilanteeseen.¹⁰ Suurin osa laittomista rajanylittäjistä oli miehiä, mutta mukana oli myös monilapsisia perheitä sekä porukassa tai yksin lähteneitä naisia.¹¹

Moni laitton rajanylittäjä oli ollut työväenliikkeen aktiivi Suomessa. Vuonna 1930 säädetyt niin sanotut ”kommunistilait” antoivat viranomaisille valtuudet vangita varsin vapaasti ihmisiä, joiden he katsoivat kuuluvan kiellettyyn SKP:hen tai siihen liitettyihin organisaatioihin. Neuvostoliitto oli tarjonnut turvapaikan poliittista vainoa pakeneville ihmisille. Sen maahanmuuttopolitiikka kuitenkin kiristyi jo 1920-luvun alkupuolella.¹² Aiemmin poliittisen turvapaikan saaneet SKP:n jäsenet eivät katsoneet suopeasti uusia tulokkaita, vaan leimasivat nämä ”rintamakarkureiksi”.¹³ SKP ei enää automaattisesti puoltanut jäsentensä oleskelulupia, jolloin nämä joutuivat Neuvostoliiton silmissä laittomien rajanylittäjien kategoriaan, jossa muut työn ja paremman elämän toivossa Neuvostoliittoon lähteneet olivat. Jälkimmäisiä SKP piti ”elintasopakolaisina”.

Suomi ei myöntänyt yleensä passeja Neuvostoliitosta työtä hakeville eikä Neuvostoliitto suomalaisille työnhakijoille viisumeja. Neuvostoliitto ja erityisesti Neuvosto-Karjala oli houkuttellut ulkomaista työvoimaa työmaillaan, mutta se ei halunnut yleensä ammattitaidotonta ja köyhää väkeä Suomesta.¹⁴ Siksi suomalaisille jäi laitton rajanylitys ainoaksi vaihtoehdoksi. Neuvostoliiton rikoslain pykälän 84 mukaan laitton rajanylitys oli ran-

gaistava teko, josta rangaistiin maksimissaan vuoden pituisella pakkotyöllä. Rajaa valvovalla OGPU:lla oli kuitenkin mahdollisuus kiertää tuomioistuimet ja määrätä hallinnollinen rangaistus laittomasta rajanylityksestä.¹⁵ Tämä tarkoitti karkotusta ja pakkotyötä OGPU:n määräämillä työmailla. Tällä tavoin suomalaiset joutuivat osaksi Neuvostoliiton kehittyvää gulag-järjestelmää, joka oli saanut nimensä sitä hallinnoivan leirien päähallinto viraston (*Glavnoje upravlenije lagerei GULag*) mukaan. Neuvostovalta oli sulkenut poliittisia vastustajia keskitysleireille jo sisällissodan aikana, mutta vasta kun oikeuden ulkopuoliset, hallinnolliset rangaistukset laajenivat koskemaan monia eri rikoksia ja ihmisryhmiä, syntyi 1920-luvun lopulla järjestelmä, joka hyödynsi pakkotyövoimaa taloudellisten ja poliittisten intressien yhteensovittamiseksi.¹⁶

Monissa teoksissa, joissa kuvataan suomalaisten kohtaloa gulag-järjestelmässä, järjestelmä käsitetään piikkilankojen ja vartijoiden ympäröimiksi vankileireiksi.¹⁷ Gulag oli kuitenkin tätä paljon laajempi, hierarkkinen ja monimuotoinen järjestelmä. Se perustui käsitykseen siitä, että rikos oli sovittavissa työllä ja että järjestelmään kuuluvat yksiköt olivat omavaraisia. Tämä tarkoitti sitä, että järjestelmään joutuneet ihmiset kannattelivat työllään koko yksikköä. Heidän työllään maksettiin kaikkien ruoka sekä vartijoiden ja muun henkilökunnan palkat. Järjestelmän huipulla olivat ”kaukaiset” ojennustyöleirit (*ispravitelno-trudovyje lagerja*), kuten pahamaineiset leirit Kolymassa ja Norilskissa. Sinne lähetettiin ihmiset, joita neuvostovalta piti kaikkein vaarallisimpina ja joiden selviämällä ei ollut väliä. Näitä olivat ennen kaikkea ihmiset, jotka oli tuomittu maanpetturuudesta. Tavalliset ojennustyöleirit sijaitsivat lähempänä kaupunkeja ja teollisuuskeskuksia. Niihin tuomittiin vakavista rikoksista, mutta näillä rikollisilla oli kuitenkin jonkinlaiset selviämismahdollisuudet. Ojennustyösiirtolat (*ispravitelno-trudovyje kolonii*) vuorostaan sijaitsivat suurten rakennustyömaiden yhteydessä ja niiden tarkoituksena oli tuottaa työvoimaa näille työmaille. Työvoimareservinä toimivat myös erityisasutukset (*spetsposelenija*), joiden asukkaat viranomaisten silmälläpidon alla kävivät töissä joko

maatiloilla, metsä- tai rakennustyömailla.¹⁸ Vaikka heidän olonsa oli vapaampaa kuin ojennustyöleireille ja -siirtoloille tuomituilla, niin he eivät voineet poistua määrätyltä alueelta ja työnteko oli usein ennalta määrättyä. Heidän palkastaan vähennettiin 15–25 prosenttia hallintokuluja OGPU:lle.

Erytisasetusten hallinnointi kuului OGPU:n komendantinvirastolle (*komendatura*). OGPU:n määräysten mukaan kaikkien työkykyisten erityisasukkaiden velvollisuus oli tehdä yleishyödyllistä työtä siinä paikassa, jonka OGPU oli heille osoittanut. Tämä työ saattoi olla ”vuokratyötä valtion tai kooperatiivien taloudellisissa yksiköissä, maataloudessa tai verstaissa”. Komendantinvirasto saattoi osoittaa myös muuta työtä, kuten kylien ja teiden rakentamista sekä maankaivuu- ja parannustyötä. Kaikesta työstä maksettiin kuitenkin palkkaa. Silti työ oli pakkotyötä ja työvelvoitteesta vapautuminen oli mahdollista ainoastaan lääkintäkomission päätöksellä. Erityisasukkaat ja näiden perheet olivat kiinnitettyjä asutuksiin ja heille ennalta määrättyihin asuntoihin, eikä heillä ollut oikeutta ilman komendantinviraston lupaa vaihtaa asuinpaikkaa tai asuntoa. Erityisasukkailla ja näiden perheillä ei myöskään ollut oikeutta ilman komendantinviraston lupaa poistua asutuksesta poikkeuksena sellaiset tapaukset, jossa siirtyminen asutuksesta liittyi OGPU:n komendantinviraston määräämään työhön.¹⁹ Suomalaisten laittomien rajanylittäjien asema vertautui näihin erityisasukkaisiin. Kun laittomia rajanylittäjiä alkoi yhä enenevässä määrin saapua Neuvostoliittoon vuonna 1932, OGPU alkoi siirtää näitä suomalaisia pakkotyöhön Karjalan metsätyömaille ja Leningradin alueen rakennustyömaille.²⁰ Suurin osa näistä työmaista ei ollut OGPU:n omia työmaita, vaan eri metsätrustien ja rakennusyhtymien työmaita, joille OGPU ”vuokrasi” työvoimaa.²¹ Kun yksi työmaa saatiin valmiiksi, OGPU:n hallinnon alla olevat ihmiset siirrettiin seuraavalle työmaalle.

Suomalaisten sijoittuminen pakkotyöhön metsä- ja rakennustyömaille oli seuraus laittoman rajanylityksen räjähdysmäisestä kasvusta 1930-luvun alussa. Laittomia rajanylittäjiä tuli Suomen lisäksi Puolasta, Romaniasta ja monista muista Neuvostoliiton

naapurimaista.²² OGPU perusti 17.11.1931 karanteenileirin Saroviin alustavaksi eristykseksi näille rajaloikkareille.²³ Sinne alettiin siirtää myös suomalaisia loppuvuodesta 1931, mutta suurin osa noin 2000-3000 suomalaisesta siirrettiin Saroviin vasta vuoden 1932 lokakuun ja seuraavan vuoden huhtikuun välisenä aikana.²⁴

Vaikka Sarov oli erityisesti rajaloikkareille perustettu karanteenileiri, niin se oli myös Nižnyi Novgorodin alueella sijainnutta suurempaa Temlagin leiriä.²⁵ Sarovin luostarialueella sijainneella karanteenileirillä rajaloikkarit kuulusteltiin uudestaan ja sen jälkeen määrättiin työskentelemään leirin metsätyömaille ja sahoilla.

Loikkareiden oman käsityksen mukaan siirto Sarovin karanteenileirille oli rangaistus neuvostovastaisista puheista, työstä kieltäytymisestä tai siitä, että he olivat anoneet palauttamista Suomeen. Tällä hetkellä ei ole käytettävissä neuvostoliittolaista arkistoaineistoa, joka valottaisi tapahtumien kulkua. Koska suomalaisia siirrettiin Saroviin eri työmailta ja he muodostivat suhtautumisessaan Neuvostoliittoon varsin heterogeenisen joukon, on mahdollista, että syy siirtoon liittyi myös taloudellisiin päätöksiin siirtää OGPU:n hallinnoimaa työvoimaa Karjalan ja Leningradin alueelta aluksi Sarovin karanteenileirille, joka kärsi myös työvoimapulasta, ja sen jälkeen Uralille, jossa rakennettiin Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmien mukaisesti massiivisia raskaan teollisuuden laitoksia.²⁶

Suomenkielisen poliittisen valistustyön tarve

Gulag-järjestelmässä oli paikallistasolla useita eri toimijoita. Sen ytimessä oli OGPU:n ja myöhemmin NKVD:n tuottama hallinto- ja vartiointipalvelu, mutta leirielämän ja työmaiden hallintoon kuului myös työntekijöitä, jotka olivat saaneet tehtävämääräyksensä joko NKP:ltä tai ammattiliitoista. Näiden tehtävänä oli organisoida poliittinen kasvatustyö gulag-järjestelmän piiriin joutuneiden ihmisten keskuudessa. Neuvostoliiton rankaisupoliittikan periaatteiden mukaan työn kautta tapahtuva rikoksen

sovitus sekä poliittisen valistustyön avulla tapahtuva kuntoutus mahdollistivat ihmisen paluun osaksi neuvostoyhteiskuntaa. Tätä toimintaa kutsuttiin muokkaamiseksi (*perekovka*). Tätä toimintaa määrittivät vuoden 1931 oikeuskomissariaatin asetus sekä vuoden 1933 pakkotyölaki.²⁷

Poliittista kasvatustyötä tehtiin myös gulag-järjestelmän piiriin kuuluvien erityisasukkaiden keskuudessa. Pakkotyölain mukaan poliittista kasvatusta toteutti ”vankien keskuudesta muodostettu kulttuurineuvosto”, joka toimi ”yksikön päällikön ja sen poliittisesta kasvatuksesta vastaavan apulaisen alaisuudessa”. Kulttuurineuvosto valittiin yleisellä kokouksella ja neuvoston alla olivat tuotannollinen sekä kulttuuri- ja terveysjaostot. Lisäksi neuvoston alla toimi seinälehden toimitus. Pakkotyölain mukaan tuotannollinen jaosto vastasi ”iskurikampanjoiden, sosialistisen kilpailun sekä keinojen läpiviennistä tuotantotavoitteiden saavuttamiseksi.” Kulttuurijaosto vastasi vuorostaan ”poliittisesta ja kulttuurikasvatustyöstä, yhteisöllisyyden kasvattamisesta sekä yhteiskunnallisten organisaatioiden toiminnasta sekä koulun, elokuva-teatterin, kirjaston sekä urheilutoiminnan järjestämisestä”.²⁸

Amerikkalainen historiantutkija Stephen Barnes on analysoinut, kuinka poliittinen valistustyö oli gulag-järjestelmän ojennustyöleireillä ja -siirtoloissa sen kulttuuriosaston vastuulla (*Kulturno-vospitatelnaja tšast KVTŠ*).²⁹ Hänen mukaansa poliittisen valistustyön tavoitteista huolimatta kuntoutus neuvostoyhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi oli tyhjä lupaus, sillä ankarat olosuhteet koituivat monien kuolemaksi eikä leirituomion suorittaminen taannut kaikkia kansalaisyhteisöjä. Siksi Barnesin mukaan poliittisen kasvatustyön tärkeimmäksi tehtäväksi jäikin työn tuottavuuden kohottamiseen tähtäävien neuvostokampanjoiden läpiviemiä ja tukeminen.³⁰ Suomalaiset eivät kuitenkaan olleet Svirstroilla ja Magnitogorskissa ojennustyöleireillä, vaan OGPU:n hallinnoimana pakkotyövoimana erilaisilla työmailla. Siksi Barnesin kuvaama kulttuurikasvatustyö ei täysin vastannut sitä tilannetta, jossa suomenkieliset poliittiset valistustyöntekijät toimivat. Koska suomalaiset vertautuivat pikemminkin

erityisasukkaisiin, heidän poliittisesta valistustyöstään vastasivat lähinnä NKP ja ammattiliiton toimijat.

Tarve suomenkieliselle poliittiselle valistustyölle syntyi siitä, etteivät suomalaiset laittomat rajanylittäjät osanneet juurikaan venäjää. OGPU, joka oli siirtänyt suomalaiset työmaille, tarvitsi apua SKP:ltä. Puolueella olikin vahva kokemus poliittisesta valistustyöstä, jota se oli tehnyt suomalaisten parissa jo vuodesta 1918. Se oli myös mukana kouluttamassa tähän tehtävään suomalaisia opiskelijoita Lännen vähemmistökansallisuuksien kommunistisessa yliopistossa (LVKY).³¹ SKP oli ollut myös itse aloitteellinen poliittisen valistustyön järjestämisessä. Kun keväällä 1932 suomalaisia laittomia rajanylittäjiä alkoi virrata sankoin joukoin Neuvostoliittoon, SKP ja OGPU kävivät tiivistä keskustelua poliittisten työntekijöiden lähettämistä karkotuspaikoille. SKP:n Ulkomaanbyroon Leningradin edustustossa toimiva Tyne Tokoi kertoi, että OGPU oli pyytänyt apua sellaisten henkilöiden löytämiseksi, jotka se olisi voinut ”ottaa suoraan omaan palvelukseensa” ja lähettää ”näille karkotuspaikoille.” Tokoi ehdotti, että nämä henkilöt olisivat LVKY:n opiskelijoita. Tätä toimenpidettä varten sekä SKP että OGPU tarvitsivat kuitenkin luvan paikalliselta aluekomitealta, jonka vastuulla poliittisten työntekijöiden lähettäminen komennuspaikoille oli.³²

SKP:n ulkomaanbyroo perusteli tarvetta suomenkielisten poliittisten työntekijöiden lähettämiseksi, sillä, että ”kielitaidottomat pakolaiset eivät päässeet sisälle Neuvostoliiton oloista”. Siksi ne sen mukaan ”joutuivat erinäisiin vaikeuksiin” ja siksi ”eräissä aineksissa” nousi neuvostovastainen henki.³³ SKP pelkäsi myös, että nämä pakolaiset karuihin oloihin kyllästyneinä pyrkisivät takaisin Suomeen ja tekisivät sitä kautta hallaa puolueen maanlaiselle toiminnalle ja propagandatyölle. SKP toivoi, että suomalaiset poliittiset työntekijät pystyisivät valistustyöllään sitouttamaan laittomat rajanylittäjät sosialistiseen rakennustyöhön. Sillä se tarkoitti sitä, että suomalaisten piti sovittaa rangaistuksensa laittomasta rajanylityksestä pakkotyöllä, joka liittyi Neuvostoliiton suuriin teollistamishankkeisiin. Poliittisen valistustyön avulla heistä piti tulla myös ”kunnollisia sosialismin rakennustyön teki-

jöitä.” Valistustyön piti vakuuttaa, että ”uskollisella ja tarmokkaalla työllä” laittomien rajanylittäjien oli mahdollista ”osoittaa ansaitsevansa Neuvostoliiton työväen luokan ja Neuvostovallan luottamuksen”.³⁴ Tämä tarkoitti vapautta pakkotyöstä ja OGPU:n hallinnosta.

Vaikka vastuu poliittisen valistustyön järjestämisestä kuului aluekomitealle ja NKP:lle, SKP:n mielestä suomalaisten parissa tehtävien poliittisten valistustyöntekijöiden piti tuntea Suomen tilannetta ja SKP:n politiikkaa. Alkuvaikeuksien jälkeen löydettiin rahoitus ja sopivat toverit tälle työlle. Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen työmailla työskenteli useita suomenkielisiä henkilöitä, jotka olivat ”joukkotyössä”, ”puoluetyössä” tai ”ohjajia” ja komendantteja. Monesti näiden palkka ja määräykset tulivat useasta eri lähteestä: aluekomiteasta, ammattiliitoilta, metsätrusteilta tai OGPU:lta. Useimmiten yhteinen nimittäjä näillä henkilöillä oli se, että he olivat SKP:n tähän työhön osoittamia.

Sen sijaan Sarovin karanteenileireillä ei ollut SKP:n osoittamia poliittisia työntekijöitä. Poliittinen valistustyö hoidettiin samalla tavoin kuin muillakin OGPU:n leireillä. Leirillä toimi kuitenkin muutama suomenkielinen OGPU:n virkailija ja poliittinen valistustyö suoritettiin laittomien rajanylittäjien keskuudesta valittujen henkilöiden avulla. Mutta kun siirto Magnitogorskiin tuli ajankohtaiseksi, nousi kysymys suomenkielisten poliittisten valistustyöntekijöiden lähettämisestä työmaille jälleen ajankoh- taiseksi. Koska suomalaiset eivät olleet Magnitogorskissa enää leirivankeja, OGPU tarvitsi jälleen SKP:n apua poliittisen valistustyöntekijöiden saamiseksi, sillä töiden järjestäminen ja työhön motivointi ei kielitaidottomien suomalaisten keskuudessa muuten onnistunut.

SKP:llä oli itsellään myös jälleen omat intressinsä suomalaisten poliittisten valistustyöntekijöiden lähettämiselle. SKP oli saanut kuullut Neuvostoliiton ulkoasiankomissariaatista ja Suomesta, että Suomen hallitus oli tehnyt esityksen ”noin sadan pakolaisen takaisinottamisesta Suomeen”. SKP pelkäsi, että Suomen lehdistö käyttäisi Suomeen palanneita loikkareita hyväkseen sen ”puolue- vastaisessa ja neuvostovastaisessa kamppailussa”. Tämä oli mah-

dollista SKP:n mukaan siksi, ettei useilla työmailla ollut ”pakolaisten keskuudessa” suoritettu mitään valistustyötä. SKP:n ulkomaanbyroon 9.12.1933 pidetyssä kokouksessa Karjalan ASNT:n johtaja, Edvard Gylling vaati, että Neuvostoliiton ulkoasiainkansankomissariaatille oli kerrottava, että SKP vastusti palautuksia.³⁵ Samaan kokoukseen osallistunut Toivo Antikainen, joka oli aktiivisesti toiminut SKP:n edustajana ”pakolaisasiassa” neuvostoviranomaisiin päin, kertoi, että SKP oli kääntynyt NKP:n keskuskomitean puoleen ja että oli ”annettu aineistoa ja kirjelmiä” sekä käyty neuvotteluja sekä esitetty ”työntekijäehdokkaista”. Kaiken tuloksena oli kuitenkin luvattu ”vain 1 työntekijä – Kuusela Svirstroilta”. Sen sijaan ammattiliitot olivat Antikaisen mukaan luvanneet palkata yhteensä 4 työntekijää pakolaisia varten. Kuuselan lisäksi Magnitogorskiin lähetettiinkin myös Olavi Sanin³⁶, joka samoin kuin Kuusela oli opiskellut LVKY:ssa.

Magnitogorsk

Suomalaisia alettiin siirtää Sarovin karanteenileiriltä Magnitogorskiin vuoden 1933 lopussa. Matka Magnitogorskiin kesti melkein pari viikkoa. Suomalaiset saivat Sarovin karanteenileirin jälkeen kirjoittaa omaistensa lisäksi jälleen myös ystävilleen. Hilja Jelonon kirjoitti ystäväilleen Annamarille 7.3.1934 ”Mannetokorskissa” päivättyssä kirjeessään oloja seuraavasti:

[...] olen tehnyt sinulle kirjoitus puuhaa jo kohta vuoden oikein sydämestäni kärsin kun en ole kirjoittanut sinulle van en kirjoita sitä oikia kirjettä nytkään niin kun pitäis sillä en puhu totta enkä valetta viitsi piirtää. Ymmärrä vain oikein terveenä nyt ollaan. Tytöt on riskit. Aune täytti vuoden, Laura on nukkunut nurmen alla vuoden ja olemme Uralissa emme Euroopassa emme Aasiassa. Täällä on tunturia ja polttoaine on kivihiihi. Asuntona on parakit. Tänne rakennetaan kaupunki. Pekka on työssä veturissa lämmittäjänä palkka yhtä kuin tyhjän kanssa.³⁷

Magnitogorsk oli Uralille perustettu kaupunki- ja rakennustyömaa, jonka tarkoitus oli tuottaa teollistuvalla Neuvostoliitolle terästä sekä toimia sosialismin mallikaupunkina. Kaupungin ja terästehtaan rakentaminen aloitettiin tyhjästä vuonna 1929, jolloin ensimmäinen, noin parinkymmenen työläisen etujoukko saapui pystyttämään työmaata. Työvoiman puute vaivasi rakennusprojektia jo alusta asti. Ratkaisu työvoimapulaan löydettiin vuonna 1929 aloitetun dekulakisaation³⁸ myötä, joka toi Uralin alueen varakkaat talonpojat OGPU:n hallinnoimiksi erityisasukkaiksi Magnitogorskin rakennustyömaille. Talonpoikien lisäksi Magnitogorskiin tuotiin rangaistusvankeja, joita varten vuonna 1932 kaupunkiin perustettiin ojennustyösiirtola, joka sijaitsi kaupungin viidennellä sektorilla.³⁹ Vuoteen 1932 mennessä Magnitogorskin väkiluku oli noussut 250 000 henkeen.⁴⁰

Amerikkalainen historioitsija Stephen Kotkin on kuvannut kaupunkia stalinismiin liitettyjen ilmiöiden kautta.⁴¹ Magnitogorskin hallinto rakentui terästehtaan ja kaupungin rakentamisesta vastanneen Magnitostroin ja vuodesta 1934 alkaen Magnitogorskin Metallurgisen Kombinaatin (MMK) ympärille. Jättimäisen trustin alla oli erilaisia pienempiä toimijoita, jotka periaatteessa olivat alisteisia Magnitostroille ja sen seuraajalle eli kombinaatille.⁴² Kotkinin mukaan Magnitogorskissa valtiota edusti kaksi eri instituutiota – kaupunginneuvosto ja kombinaatin hallinto. Molemmissa toimi kuitenkin myös puolue, joka oli Kotkinin mukaan kolmas valtion taho. Näitä tahoja yhdisti aluekomitea, jonka valta liittyi nimittämisoikeuteen kaupunginneuvostossa, ammattiliitoissa sekä tuotantolaitosten johdossa. Neljätenä valtion tahona Magnitogorskissa toimi OGPU, josta vuonna 1934 tuli NKVD, kun OGPU sulautettiin sisäasiainkansankomisariaattiin. OGPU/NKVD:tä ei kontrolloinut kukaan, mutta se piti tarkkaa kontrollia muista toimijoista.

Magnitogorsk tuo hyvin esille sen, miten gulag-järjestelmä toimi 1930-luvun alkupuolella. Kaupungissa oli asutettuna noin 50 000 ihmistä, jotka tavalla tai toisella olivat OGPU:n hallinnon alla. Heistä noin 18 000 oli sinne karkotettuja kulakkeja ja noin 20 000–35 000 oli rikollisia, jotka olivat ojennustyösiirtolan saatto-

työvankeja. Heidän tuomionsa eivät olleet pitkiä ja usein hyvällä käytöksellä ja ahkeralla työllä tuomio lyheni puoleen. Entiset vangit jatkoivat usein asumistaan ja työtänsä vapaina ihmisinä kaupungissa. Suomeen vuonna 1936 palanneen Ville Ollilan mukaan suomalaiset ”järjestettiin” Magnitogorskissa asumaan yksikerroksisiin parakkeihin. Tämä tarkoitti sitä, että suomalaiset eivät saaneet itse valita asuinpaikkaansa, vaan he asuivat heille osoitetuissa parakeissa, jotka sijaitsivat yleensä viidennellä sektorilla. Ollila kuvasi aluetta paikaksi, missä ”sai jokainen loikkari vapaasti liikkua noin viiden neliökilometrin suuruisella alueella.”⁴³ Suomalaiset kuten muutkin Magnitogorskiin karkotetut ulkomaiden kansalaiset olivat pakkotyössä kaupungin työmailla.⁴⁴

Suomalaiset oli hajautettu usealle kymmenelle eri työmaalle. Ainoastaan neljällä työmaalla oli yli 40 suomalaista töissä. Näillä ja sellaisilla työmailla, joissa oli vähintään 16 suomalaista, saatiin muodostaa suomalaisten prikaateja. Kuitenkin suurin osa suomalaisista oli työmailla, joissa työskenteli ainoastaan muutama suomalainen.⁴⁵ Ollilan mukaan suomalaiset ”lajiteltiin” ammattien mukaan. Ollila komennettiin betonitöihin, mistä hän sai palkkaa aluksi kolme ruplaa kuussa, mutta palkka nousi kolmen kuukauden kuluttua kuuteen ruplaan kuussa.⁴⁶ Betonitöiden lisäksi suomalaiset työskentelivät myös putkitöissä, muurarina, maalareina, kirvesmiehinä, betonimiehinä, lastaajina, sähkömiehinä jne.

Vaikka Magnitogorskin piti olla suunnitelmatalouden tehokkuuden esimerkki, kaksi kolmasosa maansiirtotyöstä tehtiin käsivoimin.⁴⁷ Tähän tarvittiin pakkotyövoimaa. Suurin osa suomalaisista olikin ”montun kaivuussa”. Siksi ammattitaidottomien miesten lisäksi montun kaivuuseen joutui myös naisia. Naiset, jotka raskaiden ulkotöiden lisäksi laitettiin usein siivoamaan, saivat hyvin pientä palkkaa, noin kaksi ruplaa päivältä. Miesten ansiot sen sijaan vaihtelivat työstä riippuen enemmän. Ollilankin palkka oli todennäköisesti kuusi ruplaa päivässä eikä kuussa niin kuin hän itse ilmoitti. Keskipalkka liikkui 100 ja 120 ruplan

välillä, mutta joissain paikoissa saatettiin maksaa iskurityöntekijälle jopa 300 ruplaa.

Poliittinen valistustyö Magnitogorskissa

Kun Arne Kuusela saapui Magnitogorskiin, oli sinne siirretty jo 1100 suomalaista, joiden joukossa oli myös parisataa naista ja yli sata lasta.⁴⁸ Kuusela tapasi Magnitogorskissa ihmisiä, joita hän oli oppinut tuntemaan jo Svirstroilla, mutta mukana oli myös muilta työmailta siirrettyjä ihmisiä, joita Kuusela ei aikaisemmin tuntenut. Kirjeessään LVKY:n johtajalle J. K. Lehtiselle Kuusela kuvasi suomalaisten olevan ”toisenlaista” joukkoa kuin se, jonka kanssa Kuusela oli tehnyt töitä Svirstroilla. Suurimpana erona hän piti sitä, että toisin kuin Svirstroilla, jonne suomalaisia oli siirretty suoraan tutkintovankeudesta, Magnitogorskin suomalaiset olivat olleet Neuvostoliitossa jo ”useita” vuosia. Magnitogorskissa olleet suomalaiset Kuusela jakoi vielä kahteen eri joukkoon, joista toinen oli ”roskaa” ja toinen ainesta, jonka ei olisi pitänyt joutua karoketuksi Uralille:

Tiedän itse, että Svirstroilta siirretty joukko, viime vuoden huhnikuussa ja aikaisemmat siirrot samaten, olivat tarkoitettut puhistamaan joukkoa Svirstroilta. Sieltä lähetettiin pois rokuloitsijat, ”Suomikuumeiset” suoranaiset vastavallankumoukselliset agitaattorit, ja tuloksena oli Svirstroilla olevan joukon tervehtyminen sillä suurin roska laastiin silloin pois Svirstroilta Sarovaan. Tämä on kaikki selvää mutta samalla siirrettiin Nevdubstroilta kaikki siellä olevat Sarovaan katsomatta tarkemmin. Tuloksena siis se, että saman ovat saaneet jakaa erilaiset ihmiset.⁴⁹

Tällä Kuusela tarkoitti sitä, että Nevdubstroilla olleet ihmiset olivat sitoutuneet sosialistiseen rakennustyöhön toisin kuin Svirstroilta siirretyt ihmiset. Magnitogorskin tilanne ei kuitenkaan olennaisesti poikennut siitä, miten suomalaiset olivat asennoituneet pakkotyöhön ja neuvostoideologiaan Svirstroilla. Osa piti kiinni uskostaan paremmasta tulevaisuudesta Neuvostoliitossa

ja pyrki kovalla työllä parantamaan asemaansa, kun taas toiset toivat avoimesti esille pettymyksensä sekä tilanteen toivottomuuden. Tästä huolimatta Kuuselan tehtävänä oli valistaa koko joukkoa.

Kuusela aloitti poliittisen valistustyön periaatteiden mukaisesti organisoimalla kulttuurineuvoston, seinälehtikollegion ja toverioikeuden, joita oli ollut myös Svirstroilla. Apunaan hänellä oli suomalaisten keskuudesta valittuja henkilöitä, jotka muodostivat poliittisen valistustyön komitean. Suomeen palaneen Ollilan mukaan Kuusela toimi puolueen organisaattorina ja punanurkan hoitajana toimi loikkareiden keskuudesta valittu Jalmari Kosonen.

Kun toinen suomenkielinen poliittinen työntekijä Olavi Sanin tuli vuoden 1934 maaliskuun puolivälissä Kuuselan avuksi Magnitogorskiin, kertoi hän Kuuselan ehtineen järjestää suomalaisille lapsille kaksi seimeä, ensimmäisen asteen koulun sekä suomenkielisen ryhmän tehdaskouluun. Muutoin Kuuselan työ oli Saninin mukaan mennyt ”miehille työpaikkoja järjestämisessä ym pikkuriitojen ja selkkausten selvittämisessä”.⁵⁰ Saninin huhtikuussa Leningradiin lähettämästä kirjeestä käy ilmi, että ”poliittinen kasvatustyö” oli Kuuselan ja hänen tärkein tehtävänsä. Saninin ja Kuuselan viikko-ohjelmasta näkyi, että kasvatustyö sisälsi liikuntaa, venäjän kielen opiskelua sekä erilaista ammatillista koulutusta.⁵¹ Luentojen sisällöistä valtaosa käsitteli työn tuottavuutta ja ainoastaan yksi tunti varsinaista poliittista valistustyötä.

Kuuselan ja Saninin tekemä työ oli tyypillistä gulag-järjestelmän puitteissa toteutettua kulttuurikasvatustyötä, jota suljetuimissa yksiköissä teki kulttuurikasvatusosasto.⁵² Avoin kaupunki- ja rakennustyömaaympäristö sekä ulkomaalaisten suuri määrä ja suomalaisten kielitaidottomuus johtivat siihen, että Kuuselan ja Saninin työssä painottui kuitenkin töiden järjestely, eli suomalaisten ohjaaminen eri työpaikoille.

Magnitogorskissa oli paljon ulkomaalaisia työntekijöitä, sekä sinne kutsuttuja asiantuntijoita, työviisumilla olevia tavallisia työntekijöitä että pakkosiirrettyjä laittomia rajanylittäjiä. Näiden kaikkien poliittista valistustyötä varten organisoitiin ulko-

maalaisten osasto.⁵³ Kaupunkikomitean yhteydessä toimivalle osastolle ja näiden parissa työskenteleville puoluetöntekijöille kuului Kuuselan mukaan ”kaikki työ”. Vaikka Kuusela, kuten muutkin ulkomaiset valistustyöntekijät, olivat ”varsinaisesti puoluetöyssä”, niin Kuusela ja hänen kollegansa työskentelivät fyysisesti ammattiliiton piirikomiteassa, sillä Kuuselan mukaan siellä oli ”parempi mahdollisuus olla lujassa yhteydessä työpaikkakomitean kautta työläisten kanssa, jotka työskentelivät kymmenissä eri verstaissa”.⁵⁴ Tämä kaksoisrooli antoi Kuuselalle huomattavasti paremmat mahdollisuudet itsenäiseen työskentelyyn, kuin mitä hänellä oli Svirstroilla ollut.

Kuuselan ja Saninin kirjeet Magnitogorskista tuovat esille sen, mitä erilaisia valtuuksia, rooleja ja veloituksia suomalaisilla puoluetöntekijöillä oli. Heidän päätehtävänsä oli poliittinen kasvatustyö sekä agitaatio työtehon parantamiseksi. Mutta sen lisäksi Kuusela huolehti työn organisoinnista, sillä hän toimi välittäjänä kielitaidottomien suomalaisten ja venäläisten työnjohtajien välillä. Tämä oli kuvaava toimintatapa neuvostoyhteiskunnassa, jonka olennainen osa gulag-järjestelmä oli. Akuutti työvoimapula jättimäisillä rakennushankkeilla kuten Magnitostroilla jätti tilaa erilaisille ratkaisuille, jotka eivät noudattaneet neuvostohallinnon määräyksiä, mutta ratkaisivat ongelman.⁵⁵ Tätä toimintatapaa harjoittivat viranomaisten lisäksi myös yksittäiset ihmiset, kuten Kotkin neuvostoyhteiskuntaa 1930-luvun Magnitogorskin kautta on kuvannut.

Suomalaiset eivät olleet ainoa ryhmä, jonka venäjän kielen taidon puute vaati omankielistä poliittista valistustyötä. Esimerkiksi saksalaisilla oli omat poliittiset valistustyöntekijänsä kaupunkikomitean ulkomaalaisosastolla. Vaikka saksalaiset ja suomalaiset poliittiset valistustyöntekijät puhuivat venäjää, ei päivittäinen kommunikaatio ulkomaisten ja venäläisten puoluetöntekijöiden kanssa ollut helppoa.⁵⁶ On mahdollista, että kieliongelmien takia ulkomaalaisten poliittisten valistustyöntekijöiden tehtäviä määriteltiin uudelleen. Olavi Sanin mainitsee, että kun hän saapui maaliskuussa Magnitogorskiin, oli ”kunnanhallinnon”, eli kaupunkikomitean yhteyteen perustetussa ulkomaalaisten osas-

tossa alettu tehdä ”työn uudelleen järjestelyä”. Osastolle määrättiin ”eräs venäläinen toveri”, jonka tehtäviin kuului työpaikkojen ja muiden hallinnollisten asioiden valmistelu, mistä Kuusela oli aikaisemmin vastannut. Siksi Kuuselan ja Saninin tehtäviin jäi ”polittyön suorittaminen työpaikoilla ja parakeilla”.⁵⁷ Tämä vähensi suomalaisten puolueytöntekijöiden mahdollisuutta vaikuttaa suomalaisten työoloihin.

Vaikka valtaosa suomalaisista oli sekatyömiehiä, oli suomalaisten joukossa kuitenkin myös ammattimiehiä, jotka olettivat saavansa ammattiaan vastaavaa työtä ja palkkaa. Sanin ja Kuusela olivat voimattomia asian edessä:

Meillä ei täällä tähän asti ole ollut mitään valtaa. Kombinaatin politiikka on tähän saakka ollut, että loikkarit on siirrettävä muiden järjestöjen töistä Kombinaatin töihin ja että tärkeimpiin vers-taisiin erikoisesti ja ammattitaitoisiin töihin yleensä ei loikkareita ole laskettava, koska ne ovat epäluotettavaa joukkoa. Montun kai-vuussa ja ylipäätänsäkin ammattitaidottomissa töissä taas ansait-see vain 70-120 ruplaa.⁵⁸

Sanin ja Kuusela yrittivät parhaansa mukaan auttaa ainakin niitä työntekijöitä, joita he pitivät ahkerina ja myötämielisinä Neuvostoliittoa kohtaan. Sanin kuvaa huhtikuussa 1934 lähettämässään kirjeessään, kuinka poliittisen valistustyön ohella he olivat asettaneet ensimmäiseksi tavoitteekseen ”saada parhaim-piin työpaikkoihin sijoitetuksi parhaimmat työmiehet”.⁵⁹ Tätä helpotti se, että ammattiliittojen piirikomiteassa Kuusela oli luo-nut verkostoja, joiden avulla siirrot työmaalta toiselle onnistuivat. Vaikka Kuusela ja Sanin oli siirretty syrjään kaupunkikomiteassa varsinaisesta työn organisoinnista, pystyivät he edelleen toimi-maan työn välittäjinä, jos ammattimiehiä tarvittiin työmailla:

Tähän saakka tilannetta on jonkunverran helpottanut se, että me sikäli kun tilanne on meistä riippunut ja sikäli kun se on riippu-nut työnjohtajista, emme ole sokeasti noudattaneet Kombinaa-tin johdon politiikkaa, tai jos niin sanoisi politiikan tendenssiä.

Suomenkielisiä työläisiä on muuallakin kuin kombinaatin töissä, koska siellä tienaa paremmin ja suurin osa on ammattitöissä.

Pahemmin hädässä oleville perheellisille on jaettu avustusta ja olemme koettaneet sijoittaa niitä parempiin töihin. Nyt emme kuitenkaan viimemainitussa suhteessa voi paljon tehdä, koska yhdestä mustasta työstä siirto toiseen mustaan työhön ei paljoa auta, vaikkapa vielä työpaikkaakin siirtäisi, toiseksi ei ole vielä ratkaistu näiden suhdetta ammattiliittoihin ja teknilliseen opiskeluun. Sitä paitsi kaikenlaisen lenturuuteen on suhteemme, niin kuin itsestään selvää, kielteinen.⁶⁰

Kuusela oli jo Svirstroilla ymmärtänyt nuorten merkityksen poliittisessa kasvatustyössä. Magnitogorskissa Kuusela järjesti suomenkielisen ryhmän tehtaan koululle, jossa opiskeli 25 nuorta noin sadan suomalaisen nuoren joukosta. Tehdaskoululla oli myös oma asuntola ja koululaiset saivat myös pientä palkkaa. Tyyne Leskinen kirjoitti ystävälleen Vienolle toukokuussa 1934 iloisena:

Minä olen koulussa. Saan lukea miksi haluan. Olen käynyt jo kaksi koulua loppuun, nimittäin sähkö hitsarin ja viularin. Olen ammattitaitoinen molemmissa. Mutta en välittänyt kummastakaan ja siksi aloin jatkamaan insinööriksi. Olen nyt täällä kaukana Uralilla mutta 3 kk kuluttua menen Petroskoille kouluun.⁶¹

Suomalaiset puolueytöntekijät olivat antaneet ymmärtää, että menestyminen opinnoissa avaisi mahdollisuuden päästä opiskelemaan Petroskoissa. Tämä tarkoitti paluuta suomenkieliseen ympäristöön, jossa monilla oli paljon ystäviä ja sukulaisia.⁶² Vaikka koulu antoi valoa tulevaisuuteen, oli arki kuitenkin ankara. Elma Ronkainen kuvasi muistelmassaan elämää tehtaan-koulussa seuraavasti:

Me nuoret saimme opetusta tehtaan koulussa. Nälkä tuli peräsämme. Meidän olisi pitänyt saada ruokaa ruokalassa ilmaiseksi, mutta ruokalan ruoka oli sellaista, että sitä oli mahdotonta syödä, siinä uiskenteli torakoita ja mäkäräisiä. Mutta me kykenimme

ostamaan mustaa leipää ja söimme sitä suolan kanssa ja joimme palan painikkeeksi kylmää vettä – se osoittautui hyvin maukkaaksi. Ystäväni Salli laski leikkiä tähän tapaan: - Mitenkäs on pojat, haluatteko syödä? – Tietysti haluamme. – No niin sitten, ruvetaanpa laulamaan. Ja me lauloimme omia suomalaisia laulujamme.⁶³

Arjen vastarinta

Kuusela toi kirjeessään J.K. Lehtiselle esille sen, että suomalaisten tilanne oli Svirstroilta lähtien jatkuvasti huonontunut.⁶⁴ Parakit olivat suurempia kuin Svirstroilla ja yhteen parakkiin oli ahdettu jopa 300 ihmistä. Parakkeja ei lämmitetty ja yöllä saattoi sisällä olla jopa pakkasasteita.⁶⁵ Ravintotilanne oli huono ja sitä pahensivat palkkaan ja leivän hinnankorotuksiin liittyvät tekijät. Lämpimiä työvaatteita ei ollut, mikä haittasi työntekoa. Koska palkkaus ja ravintoannokset olivat sidottuja työsuoritukseen, jäivät kylmyyden ja nälän heikentämät työntekijät Kuuselan mukaan jatkuvasti normeista jälkeen, mikä vähensi entisestään näiden palkkoja ja ruoka-annoksia:

Työolot hyvin vaikeat. (Ilmasto kylmä talvella) Ammattivaatetus heikkoa. Suunnitelmat täytetään päivittäin 20-30-40-70%, mutta enimmäkseen alle 50% johtuen se pääasiassa huanosta työkurista. Tämä merkitsee sitä, että jos päivän normista 100% täytyisi on palkka 4 rpl, niin 50% on 2 rpl. Siis noin 50 rpl kuukaudessa siinä tapauksessa että ollaan joka päivä tyässä. Työhön liittyneisiin saivat miltei kaikki avanssia 50 rpl useimmat. Kun avanssiin liitetään asuntomaksuja ja vero jotka vedetään tilistä pois, niin jäädään velkaa, sillä talousjärjestölle on täällä finanssikuri, joita ne noudattavat. Kun tähän lisää sen, että kielivaikeuksien vuoksi ovat he miltei avuttomia työpaikoilla kaikissa kysymyksissä aina leipäkortin ja rukkasten hankkimisesta työhön saakka, niin tästä jo hiukan käykin selville tilanne työpaikoilla.⁶⁶

Suomeen palanut Karttunen kertoi saaneensa Magnitogorskissa ”maankaivuutöistä” 45 ruplaa kuussa. Se riitti hänen mukaansa ainoastaan leipään ja tupakkaan. Jos myi vaatteitaan, tuli Karttusen mukaan ”jotenkuten toimeen”. Mutta kun kunnollisia vaatteita ei enää ollut, ei Karttusen mukaan pystynyt käymään säännöllisesti töissä, jolloin joutui niin sanottujen ”laatareiden” joukkoon.⁶⁷ Saninin mukaan suomalaisista yli viisikymmentä miestä oli ”sairaina” ja ”jonkunverran yli 100 miestä makasi laiskana kämpässä”.⁶⁸ Tällainen työstä kieltäytyminen oli Kotkinin mukaan yleistä Magnitogorskissa.⁶⁹ Neuvostovalta yritti myös päättäväisesti taistella tätä ilmiötä vastaan julistamalla ankarat rangaistukset poissaoloista, joista seurasi leikkauksia muun muassa ruokakortteihin. Pelkillä ruokakorteilla ei muutenkaan selvinnyt arjesta eikä mahdollisuuksia tilanteen parantamiseksi ollut. Työstä kieltäytymisestä seurasi pakkotyölain mukaan siirto ojennustyöleirille. Kuuselan mukaan moni päätti jättää yrittämästä ja vähäisen omaisuuden myytyään pyrki tietoisesti vankilaan tai ojennustyöleirille, joissa leipä ja vaatteet olivat suomalaisten käsityksen mukaan taattuina.⁷⁰

Toivoton tilanne johti arjen vastarintaan. Se ei ollut avointa konfliktia neuvostovallan kanssa, kuten esimerkiksi väkivaltaa venäläisiä työnjohtajia kohtaan, vaan epäsuoraa ja kohdistui erityisesti suomalaisiin puoluejärjestöihin. John C. Scott on kuvannut, kuinka pilkka paikallisia vallankäyttäjiä kohtaan on yksi tyypillisen arjen vastarinnan keinoista.⁷¹ Esimerkiksi Kuusela kuvasi raportissaan kuinka ”vastavallankumouksellinen agitaatio” oli avointa. Kuuselan järjestämissä poliittisissa kokouksissa pilkattiin avoimesti Neuvostoliittoa ja Kuuselaa. Kuusela raportoi, kuinka eräässä kokouksessa osanottaja oli sanonut, että ”ei Suomessa tarvitsisi kommunisteja linnaan pistää, pitäisi vaan lähettää ne Venäjälle vuadeksi, niin eivät ne enään takaisin kertaakaan puhuisi kommunismista mitenkään”. Kuuselan harmiksi tilaisuudessa olleet parisenkymmentä henkilöä olivat puhjenneet nauruun. Eräs vitsiniekka oli piirtänyt ”ruman kuvan tarkoittaen sillä Leniniä” ja oli sen jälkeen tarjoutunut auttamaan seinälehden teossa, kun hänelle oli ”piirtämiseen taipumuksia”.⁷²

Arjen vastarintana voidaan pitää monia muita ilmiöitä, joista Kuusela ja Sanin kirjoittivat kirjeissään. Johanson ja Vinthagen ovat kuvanneet erilaisia arjen vastarinnan muotoja, joita yhdistää pyrkimys vastustaa vallankäyttöä ja haastaa valtasuhteita.⁷³ Tällaisena keinona voidaan pitää esimerkiksi Karttusen kuvaamaa pakkotyöstä kieltäytymistä. Kun poliittisten valistustyöntekijöiden yksi tärkeimmistä tehtävistä oli työn tehostaminen ja kannustaminen työnormien ylittämiseen, Kuuselan kuvaamaa työnormien alittamista voidaan myös pitää vastarinnan muotona.

Kuuselan ja Saninin kirjeiden, muistelmien sekä kirjeiden perusteella näytti siltä että neuvostovallan ja puolueytöntekijöiden asettamille arvoille ja normeille viitattiin kintaalla. Tämä välinpitämättömyys leimattiin huliganismiksi. Neuvostovalta näki huliganismin poliittisena ongelmana, uhkana sisäiselle turvallisuudelle.⁷⁴ Samoin kuin 1920-luvulla, neuvostovalta kävi myös 1930-luvun puolivälissä huliganismin vastaista kampanjaa. Sanin kirjoitti, että suomalaisten joukossa oli ”200 paatunutta huligaania”, jotka työnteon asemasta ”pelasivat korttia, varastelivat työssäkäyvien omaisuutta, möivät talon sänkyvaatteita, tapelivat jne”.⁷⁵ Kuuselan mukaan ”moraalinen rappeutuminen” oli vallannut ”miltei” koko joukon. Juopottelu oli yleistä myös naisten ja nuorten tyttöjen keskuudessa.⁷⁶ Puhetta huliganismista, juopottelusta ja moraalisesta rappiosta voidaan pitää kaikuna tuotannon tehostamiseen pyrkineistä neuvostokampanjoista. Toisaalta suurin osa suomalaisista Uralilla oli nuoria miehiä ja naisia, joiden haaveet paremmasta tulevaisuudesta olivat haalittuneet toiveeksi selviytyä päivästä toiseen. Parisuhteet päättyivät usein eroon ja vaikka ruoka oli kortilla ja kallista, alkoholia oli suhteellisen helppo saada.

Strategiaa ja taktiikkaa

Kuusela kirjoitti jo tammikuussa 1933, että suurin osa suomalaisista ei välittänyt enää mistään muusta, kuin että pääsisi takaisin Suomeen:

En varmasti lainkaan liioittele, kun sanon, että 95-97% haluaa sinne takaisin, jotka alun perin saapuivat 1-3 v sitten. En luule erehtyväni sanoessani, että 50% on valmis mihin tahansa sinne päästäkseen, ja ellei muutosta tilanteeseen saada, niin varmasti tulee myöskin tekemään mitä tahansa joskaan se ei tietysti suuriin kykene.⁷⁷

Esimerkiksi Suomeen 1936 takaisin saapunut Karttunen kertoi, kuinka ”nälkäoloihin kyllästyneenä” hän ja eräät toiset loikkarit tammi-helmikuussa 1934 kirjoittivat Suomen Moskovan suurlähetystöön ja ilmoittivat haluavansa Suomeen. Lähetystöstä tuli kaavakkeet, jotka palautettiin täytettyinä ja lähetettiin samalla valokuvat ja papintodistus. Mitään vastausta tähän lähetykseen ei saatu.⁷⁸ Maria Lähteenmäki on tuonut hyvin esille sen, kuinka Suomen viranomaiset suhtautuivat nihkeästi kansalaistensa kotiuttamiseen Neuvostoliitosta.⁷⁹ Myöskään neuvostoviranomaiset eivät suhtautuneet Suomeen palauttamiseen suopeasti.

SKP:n suhtautuminen suomalaisten paluuseen oli sekin ajan myötä muuttunut. Vielä 1932 ulkomaanbyroon pakolaisasiaa koskevassa liitteessä nähtiin joidenkin suomalaisten paluu mahdollisena.⁸⁰ OGPU kuitenkin vastusti ajatusta.⁸¹ Vuoden 1932 aikana SKP:n suhtautuminen laittomiin rajanylittäjiin muuttui. Yhtäältä toivottiin, että poliittisen valistustyön ja ”sosialistiseksi rakennustyöksi” nimetyn pakkotyön kautta moni suomalaisista rajanylittäjistä olisi saanut Neuvostoliiton kansalaisoikeudet. Toisaalta SKP:n suhtautuminen niihin, jotka eivät tätä tavoitetta jakaneet, jyrkkeni. Näiden ihmisten selviämismahdollisuuksia ei pyritty edistämään, vaan heidät jätettiin suoraan gulag-järjestelmän armoille.

SKP:n ja suomalaisten laittomien rajanylittäjien suhdetta voisi tarkastella myös strategian ja taktiikan näkökulmasta. SKP:lla oli oman strategiansa mukaisesti intressejä estää suomalaisia muuttamasta Neuvostoliittoon. Se toivoi, että taloudelliseen ahdingoon ja poliittiseen vainoon kyllästyneet puoluetta lähellä olevat suomalaiset olisivat nousseet vastarintaan Suomessa. Neuvostoliitto vuorostaan ei halunnut päästää suomalaisia aluksi maahan töihin, mutta ei myöskään pakkotyöhön tuomitsemiansa suo-

malaisia takaisin Suomeen. Suomalaisten laittomien rajanylittäjien toimintaa voi vuorostaan tarkastella taktiikan kautta. Kun viranomaiset rajan molemmin puolin pyrkivät estämään siirtolaisuutta, raja ylitettiin laittomasti. Pakkotyöhön tuomitut suomalaiset anoivat apua Suomen viranomaisilta, mutta kun apua ei saatu, moni suomalainen Karttusen tavoin pyrki palaamaan omin neuvoin ylittämällä rajan laittomasti. Oli kuitenkin myös kolmas keino, josta moni suomalainen ajatteli hyötyvänsä. Kun rangaistus oli suoritettu loppuun, niin suomalaisilla oli periaatteessa mahdollisuus saada Neuvostoliiton kansalaisuus ja liikkumisvapaus. Sen turvin oli Uralille karkotettujen suomalaisten mahdollisuus palata lähemmäs Suomea ja jopa loikata takaisin sinne.

Poliittiset valistustyöntekijät ja erityisesti Aarne Kuusela olivat keskellä näitä risteäviä tavoitteita ja intressejä. Valistustyön ytimessä oli ajatus työn kautta tapahtuvasta ”kuntoutuksesta” ja vapautuksesta. Valistustyöntekijät kannustivat suomalaisia tekemään työtä, jotta nämä saisivat kansalaisuus oikeudet. Toisaalta työtä määrittelevät tavoitteet ja normit tulivat neuvostoelimiltä, OGPU:lta ja sen seuraajalta NKVD:ltä sekä Magnitogorskin tapauksessa kombinaatilta, ja näiden tavoitteiden ja normien saavuttaminen oli useimmiten mahdotonta. Myöskään vapaiden työntekijöiden olot eivät olleet erityisen houkuttelevia. Siksi monille paluu Suomeen oli yrittämisen riskin arvoinen. Suomalaisten paluuaikeiden estäminen olikin SKP:n asettama pätehtävä Magnitogorskissa.

Kuusela jakoi tämän näkemyksen ja perusteli tätä tehtävää itselleen sillä, että hän suojeli SKP:tä ”Suomen vallankumouksellisen työväenliikkeen vihollisilta”, joiksi monet laittomat rajanylittäjät olivat hänen silmissään muuttuneet.⁸² Vaikka suurin osa suomalaisista ei hänen mielestään kuulunut tähän joukkoon, niin neuvostovastainen aines ja sen ”agitaatiotyö” teki koko joukosta potentiaalisesti vaarallisen aineksen. Kuusela esitti Lehtiselle lähettämässään kirjeessä oman viisikohtaisen toimenpideohjelmansa, jonka hän toivoi lähettävän eteenpäin NKP:lle ja Ammatiliittojen keskusliitolle. Sen mukaan: 1) suomalaiset olisi siirret-

tävä pienemmälle paikkakunnalle yhteen teollisuuslaitokseen, jossa heidän parissaan tehtävä puoluetyö olisi tehokkaampaa, 2) 40–50 suomalaista puoluetyöntekijää pitäisi saada työhön suomalaisten rajaloikkareiden pariin, 3) puhdistaa ja eristää ”asianosaiset vastavallankumoukselliset ainekset” joukoista, 4) päättää lopullisesti suomalaisten oikeudesta kuulua ammattiliittoihin, 5) antaa parhaimmille työntekijöille Neuvostoliiton kansalaisuus.

Ohjelmasta heijastui Kuuselan näkemys suomalaisista kahtena eri ryhmänä: työväenluokan edustajina, jotka tarvitsivat valistusta, sekä vastavallankumouksellisena aineksena, joka tuli eristää muista. Viime kädessä Kuusela tarkasteli loikkarikysymystä suomalaisen työväenluokan asemaan liittyvänä kysymyksenä. Hänen mukaansa loikkareiden ”syntyperä” oli työväenluokasta ja siksi heidän taloudellista asemaansa tuli parantaa yhdessä vahvemman poliittisen kasvatuksen kanssa. Tämä oli selkeä viesti neuvostohallintoon päin. Kuusela yritti SKP:n kautta vaikuttaa myös Magnitogorskin paikallishallintoon, jotta suomalaisten työ- ja asuinolosuhteet paranisivat ja että he saisivat Neuvostoliiton kansalaisoikeudet. Kirje käännettiinkin venäjäksi, mutta ei ole tietoa, siitä lähetettiinkö sitä eteenpäin.⁸³ Olavi Sanin kirjoitti kuitenkin kesäkuussa, että ”pakolaisten tilanne tulee kohtapuoleen kaupunkikomitean byroossa esille, joten olemme toivorikkaalla kannalla vastaisuuteen nähden. Paikallisten työntekijäin, venäjänkielisten ennenkaikkea täytyisi saada ylempää ohjeita miten suhtautua loikkareihin.”⁸⁴

Magnitogorskiin yritettiin saada myös lisää suomenkielisiä poliittisia valistustyöntekijöitä, mutta hanke kaatui NKP:n ja OGPU:n rattaisiin.⁸⁵ Vuoden 1934 huhtikuussa OGPU lähetti Magnitogorskiin Ivan Feodorovitš Fominin, joka raportoi Kominternin ”suomalaiselle seksialle”. Ivan, jota suomalaiset kutsuivat Jussiksi, oli Suomessa syntynyt ja puhui suomea.⁸⁶ Fominin taustoista tiedetään suhteellisen vähän, mutta käytettävissä olevien tietojen mukaan hänellä oli pitkä kokemus OGPU:n palveluksessa.⁸⁷ Siten Fomin erosi Kuuselasta ja Saninista, jotka NKP:n ja ammattiliittojen komennuksesta huolimatta olivat leimallisesti SKP:n etuja ajavia työntekijöitä. Fomin ei juurikaan arvostanut

Kuuselan ja Sainion pyrkimyksiä parantaa suomalaisten asemaa, vaan piti suomalaisten poliittisten työntekijöiden työtä heikkona ja oli sitä mieltä, että nämä toimivat ”jonkunlaisen pelon vallassa räyhäävän aineksen suhteen”.⁸⁸

Neuvostovalta Fominin hahmossa tukeutui toimintatapaan, jota Kuuselan mielestä oli jo Svirstroilla toteutettu menestyksellä, eli vastarintaa osoittaneiden työntekijöiden eristämiseen ja karkottamiseen. Fominin saavuttua Magnitogorskiin huhtikuussa 1934 yli 200 henkeä pahimmista ”räyhääjistä ja juopoista” siirrettiin Tšeljabinskiin. Tämän toimenpiteen seurauksena ”työkuri, työstä poisjäämiset loppuivat ja paranivat palkkasuhteet nousivat, asunto-olot paranivat”, kirjoitti Fomin.⁸⁹ Toisaalta sekä Kuuselan että Fominin mieltymys eristää ”neuvostovastainen aines” muista suomalaisista, ei ollut kovin omaperäinen ajatus, vaan gulag-järjestelmään liittyvä automaattinen käytäntö työstä kieltäytymiselle. Toimenpide saattoi myös toimia jonkinlaisena pelotteena sille, että vastarinta johtaisi aina vaan kauemmaksi Suomesta ja paluuhaaveista.

Viime kädessä suomalaisten siirrosta Tsheljabinskiin ei ollut kyse pelkästään rankaisutoimenpiteistä ja pelottelusta, vaan gulag-järjestelmään kuuluvista pakkosiirroista, joissa erityisasukkaita ja vankityövoimaa siirrettiin rakennustyömaalta toiselle, sillä saman vuoden syksyllä loputkin Magnitogorskin suomalaiset siirrettiin Tsheljabinskiin, missä Fomin raportoi seuraavasti:

Saatuani määräyksen paikallisten ja alue (Tsheljabinskin) puolue ja neuvostoelimen taholta siirtää kaikki suomen kieliset työläiset (rajanylittäjät) Tsheljabinskiin Raskaitten Koneiden Rakennuksen Tehtaalle (Tsheljabinskii zavod krupnogo stankostroenia) suoritin tämän tehtävän syys- ja lokakuun ajalla, siirtyen itse näitten suomenkielisten toimitsijoitteni kanssa samalle tehtaalle, jossa toimimme ”emigranttisektori” nimisenä organina tehtaan hallinnon alaosastona.⁹⁰

Jukka Rislakki ja Eila Lahti-Argutina ovat kuvanneet, kuinka suomalaisten matka jatkui Sarovin keskitysleiriltä Uralin eri asutuskeskuksiin ja päättyen vangitsemisiin ja teloituksiin Kamens-

kissa ja Nižnyi-Tagilissa suuren terrorin seurauksena vuonna 1938.⁹¹ Aarne Kuusela ja Olavi Sanin kohtaloista tiedetään vähemmän. Saninin jäljet päättyivät Kamenskiin.⁹² Joidenkin versioiden mukaan Kuusela kuoli Murmanskissa, kun taas eräs loikkari väittää nähneensä Kuuselan toukokuussa, vuonna 1940 kävelemässä Erottajalla Helsingissä.⁹³ Fomin sen sijaan kuoli Tšeljabinskissa, jossa laittomat rajanylittäjät järjestivät hänelle hautajaisissa kunniaartioston.⁹⁴

Johtopäätökset

Gulag ei ollut neuvostoyhteiskunnasta kaukana oleva vankileirien saaristo, vaan olennainen osa neuvostoyhteiskuntaa kuten suomalaistenkin arki Magnitogorskissa osoittaa. 1930-luvun ilmiöt, poliittiset ja hallinnolliset kampanjat vietiin läpi myös gulag-järjestelmän leireillä ja työmailla. Lisäksi järjestelmää hallinnoinut OGPU/NKVD oli tärkeä osa neuvostotaloutta, sillä se sekä hallinnoi rakennustyömaita että vuokrasi työvoimaa näille työmailla. Kuten neuvostoyhteiskunnassa niin myös gulag-järjestelmässä poliittisella kasvatustyöllä oli keskeinen rooli ihmisten motivoimisessa sosialistiseen rakennustyöhön, joka kuitenkin gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten kohdalla merkitsi pakotyötä.

Vaikka vastuu poliittisesta valistustyöstä gulag-järjestelmässä oli ensisijaisesti NKP:llä ja OGPU:lla sekä muilla neuvostoviranomaisilla, niin SKP otti vastuun suomenkielisten poliittisten valistustyöntekijöiden osoittamisesta näille tahoille. Se teki tämän siksi, että se pelkäsi laittomien rajanylittäjien tekemän hallaa omalle toiminnalleen Suomessa. Se jakoi myös neuvostoliittolaisen rankaisupolitiikan eetoksen, jossa työn ja valistuksen kautta rikoksen tekijä oli palautettavissa takaisin yhteiskuntaan, mikä suomalaisille poliittisille valistustyöntekijöille tarkoitti Neuvostoliiton kansalaisyhteiskunnan saamista laittomille rajanylittäjille.

Suomenkieliset puoluetöntekijät jatkoivat työtänsä Magnitogorskissa samoilla menetelmillä, kuin mitä he olivat käyttäneet

aikaisemmin Neuvosto-Karjalan metsätyömailla ja Svirstroilla. Työ ei poikennut erityisesti muusta poliittisesta kasvatustyöstä, jota tehtiin gulag-järjestelmässä. Sen tarkoituksena oli motivoida ihmisiä pakkotyöhön ja kasvattaa neuvostokansalaisuuteen erilaisten kampanjoiden avulla.

Analyysi Magnitogorskin suomalaisista tuo esille myös erilaisia valtasuhteita ja -verkostoja, joita oli suomalaisten poliittisten työntekijöiden, neuvostohallinnon, kombinaatin, SKP:n ja laittomien rajanylittäjien välillä. Arjen vastarinta ja erilaiset taktiset keinot pyrkiä kohtia Suomea haastoivat SKP:n poliittisten valistustyöntekijöiden pyrkimyksiä estää suomalaisista palaamasta takaisin Suomeen. Tässä toiminnassa myös poliittiset työntekijät haastoivat gulag-järjestelmän käytäntöjä ja kombinaatin työvoimapolitiikkaa hankkimalla suomalaisille paremmin palkattuja töitä. Tässä mielessä suomalaiset poliittiset työntekijät Magnitogorskillä tekivät enemmän, kuin mitä Steven Barnesin kuvaamat työntekijät tekivät tiukemmin valvotuilla ojennustyöleireillä.

Suomalaiset poliittiset valistustyöntekijät pyrkivät toiminnallaan saada ihmiset vakuuttuneiksi siitä, että yhteistyö kannattaisi ja että vastarinnalla oli ankarat seuraukset. Gulag-järjestelmän sisäinen logiikka toimi kuitenkin heidän aatettansa vastaan. Vaikka ”laatnarit” lähetettiin ensimmäisenä Tšeljabinskiin, muut joutuivat pian seuraamaan heitä uusille pakkotyömaille.

Viitteet

- 1 Kuuselan oikea nimi oli Hugo Valtonen, Kansallisarkisto (tästä lähtien KA) EK-Valpo, henkilömapiit 2019.
- 2 Kuuselan toiminnasta Svirstroilla on useita kuvauksia. Katso muun muassa Rautkallio 1995, 64–80 ja Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 40–41 sekä Hirvelä & Jänis-Isokangas 2022, 8–12.
- 3 Muun muassa Reuter 2023, Lähteenmäki 2022, Takala 2021, Miettinen 2004, Nevalainen 2002, Vettenniemi 2001, Rislakki & Lahti Argutina 1997, Rautkallio 1995, Kostiainen 1988.
- 4 Shearer 2015, Khlevniuk 2015 ja Barenberg & Johnson 2022, 1–14.
- 5 Barnes 2011.
- 6 Rautkallio, 1995.
- 7 Kangaspuro, 1995.
- 8 Venäjän valtiollinen yhteiskuntapoliittisen historian arkisto (tästä lähtien RGASPI) SKP:n aineisto: fondi 516, opis 2 ja erityisesti sen delo 1250.
- 9 KA, EK-VALPO 2766 Siirtolaisuus Venäjälle. Tilastoja rajaloikka-tilanteesta v. 1930–1935.
- 10 Kostiainen 1988, 30–46.
- 11 Maria Lähteenmäki on kuvannut suomalaisten naisten tilannetta Neuvostoliitossa 1920–1930 -luvulla. Lähteenmäen analyysi kohdistuu erityisesti Neuvosto-Karjalaan ja tuo esille sen, miten laitton rajanylitys ja sen seuraukset kohdistuivat naisiin ja lapsiin, jotka jäivät Suomeen tai lähtivät muun perheen perässä Neuvostoliittoon. Lähteenmäki 2022, 206–232.
- 12 Felshtinsky 1982, 332–336 ja Lohr 2012, 157–161.
- 13 SKP:n KK:n UB:n päätös 29.11.1932 Taloudellisten pakolaisten kysymys. RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1250, ll. 73–75.
- 14 Kangaspuro 2000, 243–244.
- 15 Neuvostoliiton ylimmän toimeenpanevan keskuskomitean (TsIK) asetus 24.3.1924 OGPU:n oikeuksista hallinnollisiin karkotuksiin ja keskitysleireille tuomitsemiseen.
- 16 Khlevniuk 2004 ja Jakobson 2014.
- 17 Esimerkiksi Hannu Rautkallio kirjoittaa kirjassaan Suuri Viha jatkuvasti ”keskitysleireistä” sekä myös virheellisesti USLAG:in leirijärjestelmistä, joihin hän pitää ”yleisliittolaisia sosialistisia vankityömaita”. Rautkallio 1995, 80. USLAG oli lyhenne Solovetskin leirihallinnosta kun taas GULAG on lyhenne koko järjestelmän hallinnosta, jonka alle kuuluivat sekä ojenustyöleirit ja -siirtolat että erityisasutuskeskukset. Vangit kävivät useimmiten töissä työmailla, joita hallinnoivat eri kansankomissariaatit ja niiden alai-

- set yritykset. OGPU ja myöhemmin NKVD vuokrasi tätä vankityövoimaa näille työmaille.
- 18 Zemskov 2003.
 - 19 OGPU:n väliaikaisen asetuksen 25.10.1931 päivätty luonnos erityisasukkaiden velvollisuuksista sekä erityisasutusten hallinnollisista toimista ja hallinnollisista oikeuksista. Venäjän federaation valtion arkisto (tästä eteenpäin GARF) fondi 9479, opis 1c, delo 3, ll. 132–133.
 - 20 Takala 1994, 173–180 ja Kostiainen 1988, 114–117.
 - 21 Autio 2002, 257.
 - 22 Kostiainen 1988, 120 ja Rislakki & Lahti-Argutina, 48.
 - 23 Smirnov 1998.
 - 24 Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 47–48.
 - 25 Jurtšenkov 2013, 41.
 - 26 Harris 1997, 267.
 - 27 Berkutov 2015, 165.
 - 28 Sovnarkomin ja Yleisvenäläisen toimeenpanevan keskuskomitean VTsIK vahvistama pakkotyölaki, joka astui voimaan 1.8.1933.
 - 29 Barnes 2011, 37–38.
 - 30 Barnes 2011, 58.
 - 31 Pennonen 2004 ja Krekola 2010, 258–262.
 - 32 Tyyne Tokoin 26.4.1932 lähetetty kirje Lehtosaarelle RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1271, ll. 239–240.
 - 33 SKP:n ulkomaanbyroon kokous 14.5.1932, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1234, ll. 155–157.
 - 34 29.11.1932 pidetyn ulkomaanbyroon kokouksen liite RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1234, l. 225.
 - 35 SKP:n ulkomaanbyroon kokouksen pöytäkirja 9.12.1933, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1311, l. 39.
 - 36 Oikealta nimeltään Onni Sipinen, KA, EK-VALPO, henkilömapit 1194.
 - 37 Hilja Jelosen kirje 7.3.1934, KA, EK-VALPO, 31, kirje 370.
 - 38 Dekulakisaatio tarkoitti varakkaiden talonpoikien tuhoamista luokkana. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että ne talonpojat, jotka neuvostovalta oli leimannut varakkaiksi, karkotettiin OGPU:n toimesta kotikyliltänsä kaukaisille alueille joko jatkamaan maataloustöitä tai pakkotyöhön metsä- ja rakennustyömaille. He muodostivat gulag-järjestelmään kuuluvien erityisasutuskeskusten suurimman väestöryhmän.
 - 39 Kotkin 1995, 134.
 - 40 Kotkin 1995, 72–73.

- 41 Kotkin 1995.
- 42 Kotkin 1995, 46–47.
- 43 Ville Ollilan kuulustelupöytäkirja, Kansallisarkisto, EK-VALPO, AKP 496/36.
- 44 Scott & Kotkin 1989, 288–289. Kotkin viittaa John Scottiin, jonka muistelmien mukaan Magnitogorskissa oli noin 2000 puolalaista, 200 suomalaista, 50 bulgaarialaista sekä kymmenkunta saksalaista, romanialaista ja turkkilaista olisi lähetetty Magnitostroille vuosina 1932–33. Suomalaisen kohdalla luku pitäneen suurin piirtein paikkaansa vuoden 1932 kohdalla, ennen kuin lisää suomalaisia karkotettiin Sarovista Magnitogorskiin joulukuussa 1932.
- 45 Olavi Saninin kirje Magnitogorskista 17.4.1934, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1250, ll. 205–207.
- 46 Ville Ollilan kuulustelupöytäkirja, KA, EK-VALPO, AKP 496/36.
- 47 Kotkin 1995, 61.
- 48 Kuusela ilmoittaa, että suomalaisia oli 1100 kun taas Saninin mukaan suomalaisia oli 1100–1300. Ero määrissä voi selittyä sillä, että Kuusela puhuu Magnitogorskiin joulukuussa 1932 siirretyistä, kun taas Sanini suomalaisten kokonaismäärästä, jolloin siihen saattoi kuulua myös aikaisemmin Magnitogorskiin siirretyt noin 200 suomalaista, joista Kotkin ja Scott mainitsevat.
- 49 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402, ll. 29–35.
- 50 Olavi Saninin kirje 17.5.1934 Magnitogorskista, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1250, ll. 205–207.
- 51 Siirtolaisten keskuudessa tehtävän poliittisen valistustyön ja kulttuurityön suunnitelma kesäkuussa 1934. RGASPI fondi 516, op 2, delo 1398, ll. 104–105.
- 52 Barnes 2011, 57–61.
- 53 Chernova 2016, 253.
- 54 Aarne Kuuselan kirje J. K. Lehtiselle 13.1.1934. RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402, ll.29–35.
- 55 Kotkin 1995, 223–234.
- 56 Chernova 2016, 253.
- 57 Olavi Saninin kirje 17.5.1934 Magnitogorskista. RGASPI, fondi. 516, opis 2, delo 1250. ll. 205–207.
- 58 Olavi Saninin kirje J. K. Lehtiselle 23.6.1934, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1192. ll.1–4.
- 59 Olavi Saninin kirje 17.5.1934 Magnitogorskista, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1250. ll. 205–207.

- 60 Olavi Saninin kirje J. K. Lehtiselle 23.6.1934, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1192. ll.1–4.
- 61 Tyyne Leskisen kirje 11.5.1934 KA, EK-VALPO 31, kirje 386.
- 62 Jänis-Isokangas 2022, 66.
- 63 Elma Ronkaisen muistelmat SKS KRA. Stalin 53.2020. Lupa saatu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta.
- 64 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402 ll.29–35.
- 65 Urho Karttusen kuulustelupöytäkirja. KA, EK-VALPO, AKP 303/36.
- 66 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402 ll.29–35.
- 67 Urho Karttusen kuulustelupöytäkirja EK-VALPO, AKP 303/36.
- 68 Olavi Saninin kirje 23.6.1934 J. K. Lehtiselle. RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1250, l. 205–207.
- 69 Kotkin 1995, 223.
- 70 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402, ll. 29–35.
- 71 Scott, 1985, 17-20 ja 235–236.
- 72 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402, ll.29–35.
- 73 Johanson & Vinthagen, 2020.
- 74 Jänis-Isokangas 2016.
- 75 Saninin kirje Magnitogorskista 17.5.1934, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1250, ll. 205-207.
- 76 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402 ll. 29–35.
- 77 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402, ll.29–35.
- 78 Urho Karttusen kuulustelupöytäkirja EK-VALPO, AKP 303/36.
- 79 Lähteenmäki 2022, 354–362.
- 80 Ulkomaanbyroon 29.11.1932 pidetyn kokouksen pöytäkirjan liite, RGASPI, fondi 516, op 2, delo 1234, l. 225–226.
- 81 Ulkomaanbyroon Leningradin edustuston komitean kokous 23.10.32, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1265, l. 84.
- 82 Aarne Kuuselan kirje 13.1.1934 J. K. Lehtiselle, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1402, ll.29–35.
- 83 SKP:n Ulkomaanbyroolle osoitettuja paikallisia kirjeitä. RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1398, l. 43.

- 84 Olavi Saninin kirje J. K. Lehtisille 23.6.1934. RGASPI, fondi 516, op 2, delo 1192, ll. 1–4.
- 85 SKP:n Ulkomaanbyroon kirje Vilmille 21.11.1934l 1–4. RGASPI, fondi 516, op 2, delo 1397, l. 41.
- 86 Suomalaisen mukaan Fomin oli syntynyt Salmassa, mutta EK:n henkilökortistosta löytyy ainoastaan Johan Feodorff Fomin, joka oli syntynyt 22.6.1894. EK:n tietojen mukaan Fomin oli toiminut punaisten asemakomendanttina ja paennut Neuvosto-Venäjäälle. KA, EK-VALPO, henkilökortistot, Fomin Johan Feodoroff.
- 87 Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 82 ja Tyyne Tokoin kirje Hagmanille 8.4.1932, RGASPI, fondi 516, opis 2, delo 1265, l. 335.
- 88 Fominin kirje Kommunistisen internatsionaalin TPK suomalaiselle seksisalle 9.1.1935 RGASPI f 516, op 2, 1453, l. 2–6.
- 89 Fominin kirje Kommunistisen internatsionaalin TPK suomalaiselle seksisalle 9.1.1935 RGASPI f 516, op 2, 1453, l. 2–6.
- 90 Fominin kirje Kommunistisen internatsionaalin TPK suomalaiselle seksisalle 9.1.1935 RGASPI f 516, op 2, 1453, l. 2–6.
- 91 Rislakki & Lahti-Argutina 1997.
- 92 EK-Valpo, henkilömapit, Onni Sipinen 1194.
- 93 EK-Valpo, henkilömapit, Hugo Valtonen 2019.
- 94 Rislakki & Argutina 1997, 87.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

EK-VALPO

31 NL:sta Suomeen saapuneiden kirjeiden tarkastus ja kopiointi 1930-1938

AKP 496/36 Ville Ollilan kuulustelupöytäkirja

AKP 303/36 Urho Karttusen kuulustelupöytäkirja

Henkilömapit

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA).

Stalinin vainojen muistot -muistitietokeruu 2020 (STALIN)

Venäjän valtion yhteiskuntapoliittisen historian arkisto (RGASPI)

F 516 op 2 Suomen kommunistinen puolue

Venäjän federaation valtion arkisto (GARF)

Fond 9479 Neuvostoliiton sisäministeriön 4. erityisosasto

Kirjallisuus

Autio, Sari (2002): *Suunnitelmatalous Neuvosto-Karjalassa 1928–1941 : paikallistason rooli Neuvostoliiton teollistamisessa*. SKS, Helsinki.

Barnes, Steven (2011): *Death and Redemption*. Princeton University Press, Princeton.

Berkutov, A. S. (2015): Razvitije politiko-vospitatelnoi raboty s osuždennymi v SSSR v 1930-1960-je gg: *Pravo i obrazovanije*.

Barenberg, Alan, and Emily D. Johnson, eds. (2022): *Rethinking the Gulag : Identities, Sources, Legacies*. Indiana University Press, Indiana.

Chernova, N. V. (2016): Polititšeskaja atmosfera v Magnitogorske 1930-h gg., svjazannaja s ispolzovanijem na stroitelstve MMK nemetskih rabotših i srtesialistov (Политическая атмосфера в Магнитогорске 1930-х гг., связанная с использованием на строительстве MMK немецких рабочих и специалистов.) *Проблемы истории, филологии, культуры*, (3 (53)), 252–259.

Felshinsky, Yuri. (1982): The legal foundations of the immigration and emigration policy of the USSR, 1917–27. *Soviet Studies*, 34(3), 327–348.

Harris, James R. (1997): The growth of the Gulag: forced labor in the Urals region, 1929-31. *The Russian Review* 56 (2), 265–280.

- Hirvelä, Jesse, & Jänis-Isokangas, Ira (2022): Future Citizens or Useful Workforce? Finnish Immigrants and the Communist Party of Finland in Svirstroi, 1931–1934. *The Soviet and post-Soviet review*, 49(3), 339–362.
- Jakobson, Michael (2014): *Origins of the gulag: The Soviet prison camp system, 1917-1934*. University Press of Kentucky.
- Johansson, Anna & Vinthagen, Stellan (2019): *Conceptualizing 'everyday resistance': A transdisciplinary approach*. Routledge, New York and London.
- Jurtšenkov, Roman Valerevitš (2013): ”Gulag i penitentsiarnaja sistema v SSSR v 1930-h – pervoi polovine 1980 godov (na prijeme Temlaga-Dubravlaga).” Väitöskirja, Tšuvashin valtion yliopisto, Tšeboksary.
- Jänis-Isokangas, Ira (2016): *Neuvostovallan taistelu huliganismia vastaan 1920-luvulla: Käsitteet, politiikka ja käytännön toimet*. Tampereen yliopisto.
- Jänis-Isokangas, Ira (2022): Suojärveläisten yllirajaiset suhteet 1930-luvun Neuvostoliitossa. *Idäntutkimus*, 29(2), 54–71.
- Kangaspuro, Markku (1995): Suuri viha ja suomalaiset. *Historiallinen aikakauskirja*, 93(4), 345–346.
- Kangaspuro, Markku (2000): *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta : nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. SKS, Helsinki.
- Khlevniuk, Oleg (2004): *The History of the Gulag : from Collectivization to the Great Terror* Yale University Press, New Haven.
- Khlevniuk, Oleg and Belokowsky, Simon (2015): “The Gulag and the non-Gulag as one interrelated whole.” *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16.3: 479V498.
- Kostiainen, Auvo (1988): *Loikkaarit: suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki
- Kotkin, Stephen (1995): *Magnetic Mountain : Stalinism as a Civilization*. University of California Press, Berkeley.
- Krekola, Joni (2010). Miten ja miksi Yrjö Sirolasta tuli SKP:n kaaderien isä?. Väki Voimakas, (23), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2010., 253–273.
- Lohr, E. (2012): *Russian Citizenship: From Empire to Soviet Union*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Lähtenmäki, Maria (2022): *Punapakolaiset : suomalaisnaisten elämä ja kohtalo Neuvosto-Karjalassa*. Helsinki, Gaudeamus.
- Miettinen, Helena (2004): *Menetetty kodit, elämät, unelmat : suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsensärittelyssä*. Helsingin yliopisto.

- Nevalainen, Pekka (2002): *Punaisen myrskyn suomalaiset : suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939*. SKS, Helsinki.
- Pennonen, Annina (2004): *Hihat heilumaan valistuksen vainioilla: Suomenkielinen poliittinen valistustyö Leningradissa ja Leningradin läänissä 1921–1927* (pro gradu). Tampereen yliopisto.
- Rautkallio, Hannu (1995): *Suuri viha: Stalinin suomalaiset uhrit 1930-luvulla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- Reuter Anni (2023): *Suomalaiset Stalinin puhdistuksissa*. SKS, Helsinki.
- Rislakki, Jukka and Lahti-Argutina, Eila (1997): *Meillä ei kotia täällä: suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938*. Otava, Helsinki.
- Scott, John & Kotkin, Stephen (1989): *Behind the Urals: An American Worker in Russia's City of Steel* (Vol. 536). Indiana University Press.
- Scott, J. C. (1985): *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. Yale university Press.
- Shearer, David R. (2015): The Soviet Gulag – an Archipelago?. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16.3 711-724.
- Smirnov, M.B (1998): *Sistema ispravitel'no-trudovykh lagerei v SSSR, 1923–1960*. Spravochnik. <http://old.memo.ru/history/nkvd/gulag/r3/r3-299.htm>.
- Takala, Irina. (1994): Loikkareiden kohtalo Neuvosto-Karjalassa asiakirjojen kuvaamana. Teoksessa Hämynen, Tapio (toim.) *Kahden Karjalan välillä Kahden riikin riitamaalla*. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 173–180.
- Takala, Irina (2021) *Taistelua ja kuolemaa : Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920–30-luvuilla*. Karjalan Sivistysseura ry, Helsinki.
- Vetenniemi, Erkki (2001): *Surviving the Soviet Meat Grinder: The Politics of Finnish Gulag Memoirs*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Zemskov, V.N. (2003): *Spetsposelentsyy v SSSR 1930–1960*. Tsentr Nauka.
- Ylikangas, Mikko (2004): Magnitogorsk-ensimmäinen sosialistinen kaupunki. *Idäntutkimus*, 11(1), 11–25.